

JORDI MONÉS I LA RENOVACIÓ
DE LA HISTORIOGRAFIA
EDUCATIVA

La dimensió i presència internacional de l'obra de Jordi Monés

Per Antonio Viñao
Universitat de Múrcia

El viatger arriba cansat. Són quasi les nou del vespre. Ha sortit de casa seva el dia abans, ha passat la nit a Budapest i, aquest mateix dia, no sense dificultats per entendre i fer-se entendre a qui despatxava els bitllets, ha agafat un tren cap a Pécs —la ciutat de Vasarelli, de la qual només recorda la seva esplèndida sinagoga. Era allà, el dia següent al matí, on tenia lloc un congrés internacional d'història de l'educació, en el qual havia de presentar, en anglès —un idioma que no dominava suficientment—, un treball sobre les relacions educatives entre Espanya i Anglaterra a través de l'exili liberal del primer terç del segle XIX. Quan el viatger, cansat i sense sopar, arriba a l'hotel, algú li diu que haurà

de compartir habitació amb un altre col·lega espanyol que vingué abans que ell i que, cansat i amb son, ha decidit colgar-se. El viatger no recorda en aquest moment, quan narra la història, si oblidà demanar qui era aquest col·lega, aquell amb qui conviuria els pròxims dies, o si no li ho varen saber dir. Sí que recorda que, quan entrà a l'habitació, amb el llum apagat, observà que algú, més aviat una ombra que no tenia identificada, dormia al llit proper a l'entrada. Recorda avui, també, haver deixat la maleta, haver sortit a sopar, haver tornat i, tot a les fosques, haver-se colgat, i en despertar al matí següent comprovar que el seu company d'habitació era Jordi Monés.

Quan Jordi Monés acudí al IX Congrés de la International Standing Conference for the History of Education (ISCHE) que tingué lloc a Pécs (Hongria) en 1987 —del qual no li fou gens fàcil tornar a causa de la pèrdua no sé si del passaport o del visat d'entrada—, ja era un assistent assidu a aquests congressos. Havia estat un dels pocs espanyols que havia assistit al Primer Congrés de la ISCHE que, uns quants anys abans, en 1979, havia tingut lloc a Lovaina. Des de llavors, amb l'única interrupció de l'any 1986, assistiria als de Jablonna (1980), Sèvres (1981), on ens coneguérem, Budapest

(1982), Oxford (1983), Wolfenbüttel (1984) i Salamanca (1985). Després del Congrés de Pécs, en 1987, acudiria als d'Oslo (1989), Zuric (1991), Barcelona (1992), del qual, juntament amb Pere Solà, fou organitzador, i Alcalá de Henares (2000).

Jordi Monés seria, doncs, un dels pocs historiadors de l'educació d'aquest país —a més de Julio Ruíz Berrio, Pere Solà i Federico Gómez Rodríguez de Castro— que amb la seva presència en els primers congressos de la ISCHE es preocuparia per conèixer el que s'estava investigant en aquest camp en altres països i per donar a conèixer, en aquest fòrum, qualque cosa del que s'investigava a Espanya. Després en vendrien o vendríem altres, però és just reconèixer que foren ells els primers a advertir la importància que, per a la història de l'educació a Espanya, podia tenir la seva presència en els congressos organitzats anualment per la ISCHE. Una presència que els convenceria de la necessitat, seguint l'exemple d'altres països, d'institucionalitzar l'associacionisme historicoeducatiu. Una necessitat que seria, en part, el germen de la creació, en 1983, de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i, en 1989, de la Sociedad Española de Historia de la Educación com a entitats associatives, des

de les quals es poguessin establir relacions institucionals amb les d'aquests altres països i amb la ISCHE. Dues societats en les quals Jordi Monés s'integraria des dels seus inicis, i tindria, a més, un paper destacat en la creació i consolidació de la primera.

La dimensió internacional de l'obra de Jordi Monés no s'esgota amb la constatació i l'estudi de la seva presència en els congressos de la ISCHE. Va molt més lluny. Per això, en aquest text, analitzo també la seva labor com a traductor i prologuista de pedagogos o texts estrangers i els seus estudis sobre temes que sobrepassen les fronteres catalanes i espanyoles. Tot això com a mostra d'una mentalitat oberta al coneixement de la realitat educativa exterior, a les relacions i influències rebudes, mantingudes o exercides per o sobre altres països. Una mentalitat poc inclinada, en definitiva, a circumscriure's còmodament al que havia succeït dins les fronteres nacionals.

La presència i l'obra de Jordi Monés en els congressos internacionals

L'aportació de Jordi Monés als congressos internacionals de la ISCHE té, en general, una estreta i lògica relació

amb els temes que havia tractat o que tractaria en els seus treballs més coneguts. Quan presentà la seva primera comunicació a Jablonna, en 1980, ja havia traduït la *Historia de la educación* d'Atkinson i Maleska, a la qual em referiré posteriorment, i havia escrit l'epíleg o síntesi sobre la història de l'educació a Espanya i Amèrica inclòs en l'esmentat llibre. També havia publicat, en 1967, un llibre amb el títol *La enseñanza, problema político*, en el qual oferia una de les poques síntesis, aleshores disponibles a Espanya, sobre la situació de l'educació en el món. Així mateix, havia publicat diversos treballs sobre l'educació en el franquisme, Ferrer i Guàrdia, l'escola única i unificada, la innovació pedagògica en el període 1900-1939, i, sobretot, havia finalitzat els extensos treballs per a la Fundació Bofill sobre la història de les idees i de les institucions pedagògiques a Catalunya des de 1300 fins a 1938 i l'ensenyament a Catalunya des de 1939 fins a 1970, que serien l'origen d'*El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya, 1833-1938*, publicat en 1977, i *L'escola a Catalunya sota el franquisme*, editat en 1981.

El que vull dir amb això és que, quan Jordi Monés acudeix als congressos de la ISCHE, ja havia adquirit, durant les dècades dels seixanta i se-

tanta, una formació bàsica en l'àmbit historicoeducatiu. Una formació al marge d'uns estudis universitaris de pedagogia en els quals, amb comptades excepcions, dominaven enfocaments essencialistes i normatius bastant allunyats dels que predominaven o emergien amb força en altres països, en els quals la «nova història» o la història social gaudien de cert predicament. Fou aquesta marginalitat, un autodidactisme i el contacte amb altres enfocaments i formes de fer història, el que, en el seu cas, li permeté fer una història que, en vincular l'educació i l'escola a les realitats socials, polítiques i econòmiques, encaixava sense problemes amb els corrents historiogràfics en voga.

Curiosament els dos primers treballs presentats per Jordi Monés en els congressos de la ISCHE tractaven sobre la difusió de les idees de Maria Montessori a Catalunya, i la influència a Espanya del laïcisme educatiu i les lleis de Jules Ferry adoptades a França en el darrer quart del segle XIX.¹

Aquesta tendència a analitzar la repercussió o les relacions internacionals de determinats moviments o esdeveniments pedagògics a Catalunya i Espanya, així mateix apreciable en la comunicació presentada en el Congrés que tingué lloc a Pécs en 1987, en la qual estudiava les relacions internacionals en l'àmbit pedagògic a Catalunya des de 1900 fins a 1939,² constitueix una de les constants de la seva obra escrita i té relació amb el seu paper, al qual després em referiré, com a difusor a Espanya de determinats corrents pedagògics o autors destacats en el camp educatiu.

La resta dels treballs presentats en altres congressos internacionals —fossin o no de la ISCHE— es refereixen, en general, a diversos aspectes sobre la història de l'educació a Catalunya, en el context espanyol, així mateix tractats en publicacions en català o castellà: l'educació preescolar, la formació professional i científica, l'ensenyament universitari, l'educació de les dones, l'educació física, la Il·lustració espanyola, l'exili

1. «The Montessorian pedagogy in Catalonia before the francoism period», publicació de difusió limitada als assistents al Segon Congrés de la ISCHE, i «Le laïcisme éducatif et l'influence des lois Ferry en Espagne dans le dernier quart du XIX siècle», a *L'offre d'école. Elements pour une étude comparée des politiques éducatives au XIX siècle*, París, Publications de La Sorbonne, 1983, p. 327-340.

2. «Catalonia, 1900-1939. International relations in the pedagogical realm. Its characteristic traits», *History of International Relations in Education. Conference Papers for the 9th Session of the International Standing Conference for the History of Education*, Pécs, 1987, vol. I, p. 360-367.

pedagògic o el procés d'escolarització.³

La contribució de Jordi Monés a la difusió a Espanya dels corrents, les idees i els moviments pedagògics de l'exterior

La contribució de Jordi Monés a la difusió a Espanya de determinats corrents, tendències i autors estrangers

ofereix tres facetes interrelacionades: la de traductor, la d'editor i prologuista i la d'assagista i historiador.

La seva tasca com a traductor es concentra en dues èpoques. La primera, durant els anys seixanta, en la qual combina autors relacionats amb la seva formació científica i tècnica, com Norbert Wiener o Niels Bohr,⁴ amb d'altres procedents del camp de la sociologia o psicologia, com Bottomore i Fromm,⁵ i el manual d'història de l'e-

3. «Some aspects of the so called pre-school education in Catalonia after 1939», *History of Pre-School Education*, Conference Papers for the 4th Session of the International Standing Conference for the History of Education, Budapest, 1982, vol. I, p. 281-294; «The relationship between vocational education and industry in Barcelona, 1814-1820», Conference Papers for the 5th Session of the International Standing Conference of the History of Education, Oxford, 1983 (publicació de difusió limitada als assistents); «The educational works of the Barcelona Board of Trade in the framework of the Enlightenment», *Education and Enlightenment*, Conference Papers of the 6th Session of the International Standing Conference for the History of Education, Wolfenbüttel, vol. I, 1984, p. 183-204; «Universidad y sociedad en el marco del Segundo Congreso Universitario Catalán, 1917-1919», *Higher Education and Society. Historical Perspectives*, 7th International Standing Conference for the History of Education, Salamanca, 1985, vol. II, p. 481-494; «Women's education. Catalonia in the Spanish setting. Reflections on the period between Enlightenment and liberalism», 11th Session of the International Standing Conference of the History of Education, Oslo, 1989 (publicació de difusió limitada als assistents); «Apunts per a una història de l'educació física a Barcelona i la seva zona d'influència», *Educació, activitats físiques i esport en una perspectiva històrica*, 14th Session of the International Standing Conference for the History of Education, Barcelona, 1992, vol. I, p. 122-128 (en col·laboració amb Núria Bossom i Palau); «Algunas reflexiones sobre el ideario escolar y la proyección educativa de los ilustrados españoles», *Educación e Ilustración: Dos siglos de reformas en la enseñanza*, Simposio Internacional Conmemorativo del Bicentenario de la Muerte de Carlos III, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1988, p. 161-192; «Una primera aproximació a l'exili dels mestres catalans», *Congrés de l'exili internacional als Països Catalans, 1939-1978*, Barcelona, 1989 (publicació de difusió limitada als assistents); «Cambios de mentalidad y educación en la sociedad urbana catalana en la primera mitad del siglo XIX», G. OSSENBACH i M. de PUELLES (ed.), *La revolución francesa y su influencia en la educación en España*, Madrid, UNED i Universitat Complutense de Madrid, 1990, p. 325-353.

4. N. WIENER, *Cibernètica i societat*, Barcelona, Edicions 62, 1965; Niels BOHR, *Física atòmica i coneixement humà*, Barcelona, Edicions 62, 1967.

5. T. B. BOTTOMORE, *Iniciació a la sociologia*, Barcelona, Edicions 62, 1967; Erich FROMM, *L'art d'estimar*, Barcelona, Edicions 62, 1966.

ducació d'Atkinson i Maleska.⁶ En la segona etapa, durant la dècada dels vuitanta, les seves traduccions se centren en l'àmbit historicoeducatiu: Segers, Spencer i Neill,⁷ entre els autors més coneguts, i diversos articles d'historiadors de l'educació per a la publicació, generalment, en el *Full Informatiu* de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana.⁸

La *Historia de la educación* d'Atkinson i Maleska, publicada en 1966, contrastava tant amb la baixa qualitat dels manuals d'aquesta disciplina editats a Espanya després de la Guerra Civil (Solana, 1940; Floriano, 1942; Montilla, 1957), que no anaven més enllà del tradicional enfocament de la vida i obres d'uns autors seleccionats d'acord amb un cànon esbiaixat i incomplet, com amb l'orientació filosòfica de bona part de les històries de l'educació traduïdes al castellà durant aquests anys (Dilthey, 1944; Codignola, 1944; Morando, 1953; Abbagnano i Visalberghi, 1966). Les abundants

il·lustracions, ben seleccionades, li atorgaven a més un aire modernitzant. Amb relació als Estats Units, on en 1962 havia aparegut la versió original en anglès, continuava la línia, en un determinat moment, renovadora dels manuals publicats en els anys quaranta —els de Brubacher i Butts—, però es trobava al marge del moviment de renovació historiogràfica promogut a principi dels seixanta per les obres de Baylin i Cremin. No obstant això, la seva orientació progressista s'advertia en les crítiques efectuades a la reacció conservadora produïda als Estats Units després del llançament de l'Sputnik. Una reacció que pretenia tornar als mètodes disciplinaris de la vella escola, que rebutjava el moviment de l'educació progressiva i que, segons Atkinson i Maleska, havia estat empresa pels enemics de l'escola pública i defensava la tradicional educació egoista.

En l'edició espanyola del llibre d'Atkinson i Maleska se suprimiren dos capítols relatius a l'organització i

6. C. ATKINSON i E. T. MALESKA, *Historia de la educación*, Barcelona, Martínez Roca, 1966.

7. J. A. SEGERS, *En torno a Decroly (La psicología del niño normal y anormal según el Dr. Decroly)*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, 1985; H. SPENCER, *L'educació intel·lectual, moral i física*, Vic, Eumo editorial; A. S. NEILL, *Summerhill*, Vic, Eumo editorial, 1986.

8. P. CUNNINGHAM, «Educació estètica o recreació racional. Influència de la Il·lustració en els plans d'educació d'adults a Anglaterra», *Full Informatiu*, núm. 4 (1986), p. 17-22; W. DLUGOBORSKY, «Formació professional i mobilitat social a les àrees industrials ètnicament mixtes de l'Europa central (Rhur, Alta Silèsia, Ostrava-Karvina) abans del 1914», *Full Informatiu*, núm. 7-8 (1988-1990), p. 20-27.

el funcionament de l'escola nord-americana. En compensació s'hi afegí una breu «Historia de la educación en España y América», en la qual el seu autor, Jordi Monés, començava reconeixent la inexistència, en aquells anys, d'«una bona síntesi, en el sentit modern, de la història de l'educació a Espanya, ni globalment ni parcialment, respecte d'algunes de les seves regions de major importància històrica».⁹ Un buit que intentaria cobrir amb la síntesi que ell ofería.

Com a editor i prologuista, destaquen en l'obra de Jordi Monés la presentació i bibliografia del llibre ja esmentat de Segers sobre Decroly i els seus estudis introductoris a *L'educació intel·lectual, moral i física* d'Spencer, així mateix ja mencionat, i a *La instrucció pública* de Condorcet.¹⁰

En aquest sentit aquesta labor vindria a complementar els nombrosos treballs en els quals tractaria o exposaria les idees d'altres autors estrangers com Pestalozzi, Montessori, Makarenko, Kerschensteiner, Spencer, Cousinet, Wallon, Piaget, Freinet,

així com la seva difusió i influència a Espanya i, de manera especial, a Catalunya. O, així mateix, corrents, tendències o esdeveniments originats a l'exterior, com l'escola nova, el marxisme, el darwinisme, el laïcisme, l'extensió universitària, els denominats *moviments alternatius* o la Revolució Francesa. La seva col·laboració, amb treballs sobre Montessori i Decroly, en el llibre publicat amb motiu d'una exposició del comitè científic del qual formaria part, *Catalunya-Europa: Una mirada pedagògica*,¹¹ i la seva contribució al volum segon de l'*Enciclopedia práctica de pedagogía*, publicat en 1988, sobre els diferents models pedagògics,¹² en què revisava aquests models des de la revolució industrial fins als nostres dies, il·lustren aquesta mirada oberta a l'exterior des d'un determinat context vital i acadèmic, i viceversa, que constitueix un dels trets característics de l'obra de Jordi Monés. Per acabar, les seves recents contribucions als llibres col·lectius *Pedagogías del siglo XX* i *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del*

9. J. MONÉS, «Historia de la educación en España y América», a C. ATKINSON i E. T. MALESKA, *Historia de la educación...*, p. 401-489 (citació a la p. 403).

10. CONDORCET, *La instrucció pública*, Vic, Eumo, 1996.

11. *Catalunya-Europa: Una mirada pedagògica*. Montessori, Decroly, Piaget, Freinet. *Ahir i avui*, Vic, Eumo, 1987.

12. J. MONÉS, «Los modelos pedagógicos», a *Enciclopedia práctica de pedagogía: La escuela*, vol. 2, Barcelona, Planeta, 1988, p. 9-101.

siglo XXI,¹³ confirmen aquesta característica, parlen una vegada més sobre la figura de Montessori, un tema predilecte en la seva producció bibliogràfica, i reafirmen la seva convicció favorable a la vinculació entre els aspectes educatius, els científicotècnics —un altre aspecte recurrent a les seves obres, facilitat per la seva formació inicial en aquest camp— i els politicosocials.

Des del record intel·lectual fins al personal

A la biblioteca general de la universitat de Múrcia hi ha un exemplar d'un llibre de Jordi Monés titulat *La enseñanza, problema político*, que l'editorial Nova Terra publicà en 1967 i que, en aquest moment, quan escric, tinc al meu costat. Aquest exemplar es trobava abans a la biblioteca de la Facultat d'Educació on arribà gràcies a una donació de prop de tres-cents llibres que vaig fer a aquesta biblioteca quan, cap a finals de la dècada dels vuitanta, advertí que a la meua biblioteca particular ja no quedava gens d'espai per a nous llibres. Vaig donar molts llibres

dels que, en la dècada dels seixanta i setanta, havien contribuït a la meua formació en el camp de les ciències socials. Així, aquests llibres d'economia, ciència política, sociologia, psicologia social, ciència de l'administració, dret i educació, que en un moment determinat m'havien estat útils i que m'havien obert la ment a altres idees i mons, continuarien allà, en una biblioteca fàcilment accessible, a la meua disposició i a la d'altres. Un d'aquests era *La enseñanza, problema político*.

En aquest llibre Jordi Monés parlava de democràcia i educació, de factors demogràfics, econòmics, geogràfics i infraestructurals, del món subdesenvolupat i del subdesenvolupament educatiu, i de l'educació —amb xifres— en les distintes àrees culturals de l'Amèrica llatina, l'Àfrica negra, el món àrab, l'Àsia central i oriental i els països desenvolupats. La seva lectura va constituir per a mi, vers 1968 —quan vaig començar a treballar en el Ministeri d'Educació i Ciència ja pensava en la meua tesi doctoral—, un bon exemple sobre com dur al camp de l'educació moltes altres lectures sobre el que, en aquell moment, denominà-

13. J. MONÉS, «María Montessori. Educación activa y sensorial», *Pedagogías del siglo XX*, Barcelona, CISSPRAXIS, 2000, p. 23-27; i «Cronología de los acontecimientos educativos, científico-técnicos y político-sociales más importantes del siglo XX», J. TRILLA (coord.), *El legado pedagógico del siglo XX para la escuela del siglo XXI*, Barcelona, Graó, 2001, p. 345-360.

vem el *tercer món* i el subdesenvolupament econòmic i cultural. El llibre de Jordi Monés m'ajudà a aclarir i a completar algunes de les meves idees en una època en què els meus interessos intel·lectuals s'inclinaven per la sociologia i la política educativa —des d'on penetraria vers la història, on, de tant en tant, torno— i quan començava a escriure els primers treballs en aquests àmbits. Es publicà, a més, a la col·lecció «Síntesis» de l'editorial Nova Terra —una editorial emblemàtica en l'edició d'autors i títols considerats en aquell moment revolucionaris. D'aquesta manera, almenys per a mi, i fins que el vaig conèixer personalment a Sèvres, en 1981, i després en altres congressos i ocasions, el nom de

Jordi Monés estigué unit, durant molt temps, als d'Antoni Jutglar, Pierre Fougeyrollas, René Dumont, Gabriel Ardant, Frantz Fanon, Celso Furtado, Àngel Abad, Georges Laserre, José Ramón Recalde i Pierre Le Brun, entre altres autors de llibres inclosos en l'esmentada col·lecció. Noms que, per ventura, molt probablement, no diguin res a les noves generacions d'historiadors de l'educació, però que, en aquells dies, significaren molt per a aquells, amb una bona dosi d'autodidactisme, que devoràvem tot el que ens semblava nou. Molts anys després recordo aquelles lectures i agraeixo a Jordi Monés que escrigués aquell llibre i tants d'altres en els quals ens hem format.